

ФУНКЦІЇ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У ТВОРЧОСТІ ЛЕСЯ МАРТОВИЧА

Шаповал Г. І.

Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Україна,
м. Тернопіль

Стаття присвячена дослідженню функціонування власних імен у новелістиці Леся Мартовича. Охарактеризовано стилістичні функції літературно-художніх антропонімів та визначено особливості вживання власних назв у творчості письменника. Метою дослідження є характеристика функціонального навантаження літературно-художніх антропонімів та структурних особливостей використання власних назв у новелістиці Леся Мартовича. Систематизовано літературно-художні антропоніми у творчості автора, охарактеризовано їх структуру, з'ясовано особливості побудови ономастичного простору та літературних антропонімів в системі художнього тексту.

Ключові слова: апелятив, літературно-художній антропонім, номінація, онім.

Шаповал Г. І. Функции литературно-художественных антропонимов в творчестве Леся Мартовича/ Тернопольский национальный педагогический университет В. Гнатюка, Тернополь, Украина

Статья посвящена исследованию функционирования собственных имен в новеллистике Леся Мартовича. Охарактеризованы стилистические функции литературно-художественных антропонимов и определены особенности употребления имен собственных в творчестве писателя. Целью исследования является характеристика функциональной нагрузки литературно-художественных антропонимов и структурных особенностей использования имен собственных в новеллистике Леся Мартовича. Систематизированы литературно-художественные антропонимы в творчестве автора, охарактеризована их структура, выяснены особенности построения ономастического пространства и литературных антропонимов в системе художественного текста.

Ключевые слова: апелятив, литературно-художественный антропоним, номинация, оним.

Shapoval G. I. Functions literary anthroponyms in works of Les Mrtovych/ Ternopil national pedagogical University. im. V. Hnatiuk, Ternopil, Ukraine

The article is devoted to the investigation of the functioning of proper names in the small prose of Les Mrtovych. Characterized by stylistic features of literary anthroponyms and peculiarities in the use of proper names in the works of the writer. The aim of the study is the characterization of the functional load literary anthroponyms and structural peculiarities of the use of proper names in novelistic Lesy Martovych. Systematic literary anthroponymy in the works of the author, described their structure, to clarify the features of construction onomastic space and literary anthroponyms in the system of artistic text.

Key words: appellativ, literary-artistic anthroponym, nomination, onym.

Вступ. Літературно-художня антропоніміка така ж давня, як і літературно-художня творчість. Адже від найдавніших часів письменники, називаючи персонажів, змушені були володіти певними емпіричними знаннями у галузі антропоніміки [1, с.3]. Проте, як окрема галузь науки, літературно-художня ономастика виокремилась відносно недавно – у II пол. XX ст., тому й досі існує проблема у єдиному погляді на визначення назви та структури цієї об'ємної галузі. Наука, яка вивчає особливості вживання власних назв у художньому тексті мовознавцями трактується по-різному. Найуживанішим зараз терміном є «літературна ономастика», під якою Ю. Карпенко розуміє «суб'єктивне відтворення об'єктивного, «гру» що здійснює автор, загальномовними ономастичними нормами» [2,с.80]. Белей Л. пропонує вживати термін, який найповніше і найточніше передає суть позначуваного поняття – літературно-художня ономастика. Паралельно існують терміни *поетична ономастика* (Т. Немировська), *ономатопоетика* (Е. Магазаник), *поетика оніма* (В. Калінкін), проте їм властива надмірна загальність та неконкретність [3, с.9].

Метою дослідження є характеристика функціонального навантаження літературно-художніх антропонімів та структурних особливостей використання власних назв у новелістиці Леся Мартовича.

Леся Мартович, уродженець Івано-Франківщини, володів дивовижним талантом оповідача. Він нещадно висміював усе те, що ставало на перешкоді селянинові бути щасливим та описував найважливіші проблеми звичайної людини, які стояли на перешкоді до вільного життя. Дуже часто письменник констатує гірку правду і говорить про темні сторони буття свого народу, про злиденність та неосвіченість, про суспільну та майнову нерівність людей закладаючи туди велику пригощу щирого українського гумору.

Головна функція літературно-художніх антропонімів – працювати на художній текст (розуміння читачем, адекватне інтерпретування) та на підтекст, адже антропоніми становлять вагому частину художнього твору [4,с.73]. Безперечно, підбір імені для персонажа є надзвичайно відповідальним етапом при авторському іменотворенні, бо від того буде залежати ставлення читача до персонажа. У канві будь-якого твору антропоніми виконують різноманітні функції: номінативну, локалізаційну, соціологічну, оцінну, характеристичну. Розглянемо ці функції в новелах Леся Мартовича.

Номінативна функція. Ця функція в творах часто виходить на другий план і служить лише для виділення з ряду подібних. Відтворюючи події, письменник найчастіше вдається до однолексемного та дволексемного іменування (ім'я + прізвище, детермінатив + ім'я), номінує особу лише ім'ям чи похідним варіантом його, а антропомодель «ім'я + по батькові» та трилексемне іменування взагалі не вживає.

Леся Мартович при безпосередньому знайомстві читача з персонажем використовує антропомодель прізвище+ім'я або лише ім'я («*Ви лиш послухайте, який то штукар той Іван Рило: він умів в усяку твар перекидатися*») [5,с.46]. У ході розповіді, коли персонаж усім відомий, письменник активно користується

замінниками імені. Щоб охарактеризувати Анничку з новели «Грішниця» застосовує наступні оніми: *грішниця, найліпша газдиня, душогубка, ніхтолиця* та ін. А для відображення почуттів Андрія та Анни автор продумано іменує головних героїв, використовуючи зменшено-пестливі форми Андрійко та Анничка [5,с.224-228].

У деяких творах Лесь Мартович розкриває сюжет новели вже через заголовок («Грішниця», «Кадриль») та з діючими особами знайомить уже на початку розповіді: «*Укінчений богослов, Володимир, стояв довгий час дверях балевої зали...*» («Кадриль»), «*Ви лиші послухайте, який то штукар Іван Рило: він умів у всяку твар перекидатися*» («Іван Рило»). Задля лаконізму автор іноді поєднує детермінативи – *сусіди та приятелі, два хлопчики і одна дівчинка*.

Локалізаційна функція. Використовуючи реальний сільський антропонімікон, письменник творить картини описуваного ним періоду. Головними героями новел виступають прості працьовиті селяни. Тому підбирає переважно християнські імена людей, щоб максимально відтворити іменник кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Іван, Григорій, Петро, Анна, Катерина. Автор прагне максимально відтворити картину селянського життя, вживаючи такі апелювативні діалектизми як *тазда, таздиня, дедя – «батько», грабар – «той, що закопує гроби», гадкую – «думаю», платинка – «хустка», банувати – «сумувати» та ін.*, які теж виконують локалізаційну функцію.

Соціологічна функція. Всякий антропонім – це продукт людського суспільства, і в цьому сенсі може вважатися соціально значущим [6,170], однак часто ЛХА потребує «штучного» підсилення конкретним змістом, бо ж кожна особа є членом людської спільноти, є батьком чи матір'ю, сином чи дочкою, належить до певного суспільного стану, може мати якусь професію, може бути вбогою чи багатою [3,39].

Найбільша цінність творів Леся Мартовича полягає в тому, що вони відтворюють правдиву історію життя західноукраїнських спрацьованих селян, які довго перебували під гнітом австро-угорських окупантів.

Лесь Мартович активно послуговується поєднанням літературно-художніх антропонімів з апелювативом, який вже несе певну інформацію: *сусід Петро, кум Сафат, отець Кабанович, грубий та червоний ніп Корольчук* але й зустрічаються самостійно існуючі зразки безіменної номінації, які не прив'язані у тексті до будь-якого імені і вказують на діяльність або походження номінанта: *комісар, грабар, смеречівчан, крамар, жебрак, ворог, грішник, розбишака, касієр, розбійник, священник, береговичка-дівчина, убийник, аранжер, панський попихач, йолопуківський дяк*.

Соціальну диференціацію героїв творів забезпечує вживання поряд з іменем персонажа апелювативів, на зразок пан, пані, отець і т.п. Такі антропонімічні формули зафіксовані у новелах «Іван Рило» та «Кадриль». Персонажі, що належать до вищих суспільних класів, отримали прізвища *отець Кабанович, пан Дерешківський, отець Корольчук*.

Експресивно-оцінна функція. Використання антропонімів-експресивів від здрібніло-пестливих до зневажливо-згрубілих форм надає художньому тексту відповідне емоційне навантаження. У творі «Стрибожий дарунок» Лесь Мартович

творює негативні образи тих верст суспільства, які найбільше дошкуляли тодішньому селянинові, вивівши своєрідну класифікацію: «комісар, що перед ним ховають сіль», «комісар, що перед ним ховають тютюн», «комісар, що перед ним ховають дрова», «комісар, що перед ним ховають де що в хаті є» [5,с.189]. Часто підкреслює окремі риси персонажів новел, використовуючи замітники імен з позитивною чи негативною семантикою (*злодійка, грішниця, ніхтолиця, дурний, паршивий панок, нелюд, злий чоловік, душогубка, газдинька, любка, найгарніша дівчина*).

Для вираження експресивності автор вживає звертання: «Любоко ж моя бідненька», «Господоньку нашнайлюбіший, найкращий та найдужчий» або замітники імен з позитивною чи негативною семантикою: *безбожник, лайдак, розбійник, нелюди, жебраки, худобина* та ін.

Характеристична функція. У творчості Леся Мартовича часто зустрічаються прізвища, імена та замітники імен, які є водночас характеризуючими, проте цього значення автор не трактує і не коментує, а пропонує читачеві самому глибше зануритись у сюжетну колізію та проаналізувати вживання антропонімів.

У складі імен можна простежити декілька шарів: візантійські християнські імена (*Іван, Петро*), грецького походження (*Варвара, Параска, Катерина, Григорій, Андрій, Анна*), слов'янського походження (*Володимир*), єврейського походження (*Семен, Марія, Сафат (від Йосафат)*) [7]. Поряд із іменем подається ще й інформація про особу: *Анничка, найпорядніша газдиня в селі; укінчений богослов Володимир; Іван Рило, чоловік якби перший-ліпший* та б ін.

У новелі «Грішниця» двоє одружених людей називають один одного лише пестливими формами – Анничка та Андрійко. Проте цим автор висвітлює не глибокі почуття героїв, а каяття Анни, що все життя кохала іншого чоловіка та каяття Андрія, який не спроможний був дати жінці належної любові: «*Не говори так, Андрійку, не риж мого серця, бо я не варта, аби ти мене навідів. Я не варта й доброго слова від тебе почути. Бо я – душогубка*» [5,с.225].

Леся Мартович використовував промовисті прізвища, які вказували на домінуючу рису характеристики персонажа (*Кабанович, Дерешкірський, Рило*, та ін.) Згрубіле слово із значенням «рило, морда, пика» лежить в основі прізвища *Івана Рило*. Цим автор висміював таких людей, які були першими там, де щось роздавали, і останніми, де потрібно щось зробити для загального добра («*Дивитесь на нього, так він чоловік, як і другий; аж нараз гоп! І стане вам свинею, або псом, або зайцем, або чим*») [5,с.46].

Прізвищем *Дерешкірський* автор називає байдужого до народних справ інтелігента, який «дре останні гроші» з бідних селян («*Приходить Іван Рило до пана Дерешкірського, несе шапку ще від вулиці в руках. Іван Рило цілує пана Дерешкірського в руку і в коліна. Розв'язує мошонку, витягає гроші, платить*») [5,с.48].

Антропомоделлю *отець Кабанович* (від «кабан» – самець свині) Мартович показує надмірно вгодованого священнослужителя. З цим образом контрастує образ простого селянина: «*Потихенько, бо онде отець Кабанович стоять. Він усе*

ж священна особа, а ми – прості люди» [5,48]. Бачимо чітку соціальну розмежованість різних верств населенн зображуваного періоду.

Висновки. Отже, кожен прояв авторського втручання в антропонімію тексту не є випадковим, і завданням читача є ще глибший аналіз і систематизація образів, для того, щоб зрозуміти найменші тонкощі, які автор не подає відкрито, а для створення певного колориту пропонує читачеві відшукати самостійно, підкреслюючи цим важливість і необхідність суб'єктивного відтворення об'єктивних вчинків персонажів творів.

Література:

1. Белей Л. Функціональні-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX-XXст. – Ужгород, 1995. – 120с.
2. Карпенко Ю. Пушкинский ономастикон «Повестей Белкина»// Русское языкознание. – К.: КГУ, 1981. – Вип.2.– С.80-86.
3. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії (монографія). – Ужгород, 2002. – 176 с.
4. Усова О. Вживання та функції одночленних власних імен у творах М. Хвильового // Вісник Донецького університету. Серія Б: гуманітарні науки. – 2003. – Вип. 1. – С.72-76
5. Мартович Л. Твори. – К, 1963. – 568 с.
6. Никонов В. Имя и общесво. М.: Наука, 1974. – 278с.
7. Трійняк І. Словник українських імен – К.: Довіра, 2005. – 509 с.

References:

1. Belei L. Funktsionalni-stylistychni mozhlyvosti ukrainskoi literaturno-khudozhnoi antroponimii KhIKh-KhKhst. – Uzhhorod, 1995. – 120s.
2. Karpenko Yu. Pushkynskyi onomastykon «Povestei Belkyna»// Russkoe yazykoznanaye. – K.: KHU, 1981. – Vyp.2.– S.80-86.
3. Belei L. Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimiia: problemy teorii ta istorii (monohrafiia). – Uzhhorod, 2002. – 176 s.
4. Usova O. Vzhyvannia ta funktsii odnochlennykh vlasnykh imen u tvorakh M. Khvylovoho // Visnyk Donetskooho universytetu. Seriiia B: humanitarni nauky. – 2003. – Vyp. 1. – S.72-76
5. Martovych L. Tvory. – K, 1963. – 568 s.
6. Nykonov V. Ymia y obshchesvo. M.: Nauka, 1974. – 278s.
7. Triiniak I. Slovnnyk ukrainskykh imen – K.: Dovira, 2005. – 509 s.